

O'SMIR DAVRIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI**Alikulova Marxabo Bobokulovna***Toshkent shahar Uchtepa tumani 283- maktab psixologi*

Annotatsiya: *Maqolada ota-ona munosabatlari ko'rsatkichlarining o'spirinlarning ijodiy tafakkurining tarkibiy qismlari bilan o'zaro bog'liqligi aniqlandi va izohlandi. Ota-onalar bolaning ishlari va rejalari bilan Qiziqadigan, tashabbuskorlik va mustaqillikni rag'batlantiradigan, unga ishonadigan va uning kuchlariga ishonadigan oilalarda yuqori darajadagi ijodiy fikrlash rivojlanishi ko'rsatilgan. Shuningdek, oilada dushmanlik va nizolar bo'lmagan taqdirda ijodiy fikrlash tarkibiy qismlarining yuqori qiymatlariga erishish empirik ravishda aniqlandi. Shu bilan birga, o'smirlik davrida ota-onalar o'z hokimiyatiga bo'ysunishni talab qilmasligi, bolaning shubhalarini rag'batlantirishi va xatolarga yo'l qo'yishi muhimligi ta'kidlandi. Oila tarkibi o'spirinlarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga ta'sir qilishi isbotlangan: to'liq oilalarda "hamkorlik" ota - ona munosabatlari uslubidan foydalanganda ijodiy fikrlash ko'rsatkichlari yuqori, to'liq bo'lmagan oilalarda esa "qabul qilish/rad etish" va "nazorat". Umuman olganda, "ravonlik", "o'ziga xoslik", "rivojlanish" ko'rsatkichlari va ijodiy fikrlashning umumiy darajasi to'liq oilalardagi o'spirinlarda ko'proq rivojlangan. Xulosa. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'smirlar bilan o'zaro munosabatlar masalalarida ta'lim berishga qaratilgan ota-onalar bilan ishlarni tashkil qilish kerak.*

Kalit so'zlar: *qobiliyatlar, ijodiy fikrlash, oila, fanlararo munosabatlar, ota-ona munosabati, o'smirlar.*

KIRISH

O'smirlarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda oilaning, oilaviy tarbiyaning o'rni masalasini ko'rib chiqib, biz ijodkorlik nafaqat individual moyilliklar va moyilliklarga, balki inson tarbiyalanadigan va rivojlanadigan ijtimoiy muhitga, ya'ni tarixiy, estetik, badiiy davomiylikka asoslangan degan pozitsiyadan kelib chiqamiz. Ammo o'smirlik davrida yuzaga keladigan asosiy muammo - bu ota-onalar bilan munosabatlar muammosi. Balog'at yoshida bola bolalikka qaramlikdan xalos bo'ladi va o'zaro ishonch, hurmat va nisbiy, ammo barqaror o'sib borayotgan tenglikka asoslangan munosabatlarga o'tadi. O'smirlik davridagi qarama-qarshilik shundan iboratki, ota-onalar ko'pincha o'z farzandlarida sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglay olmaydilar va aslida ular nafaqat bunga e'tibor berishlari, balki ularga nisbatan xatti-harakatlari va munosabatlarini o'zgartirishlari kerak, shu jumladan bolalarning ijodiy qobiliyatlari va ijodiy tafakkurini rivojlantirish kontekstida.

Oila, avvalgidek, bolaning kognitiv va shaxsiy rivojlanishi sodir bo'ladigan asosiy ijtimoiylashuv instituti bo'lib qolmoqda. Zamonaviy atamalar orqali aytishimiz mumkinki, oila inson kapitalini ko'paytirishning asosiy bo'g'ini bo'lib, bolalarning qobiliyatlarini to'playdi va rivojlantiradi. Ota-onalar o'z resurslarini (vaqt, moddiy vositalar, fikrlar, xatti-harakatlar, istaklar, da'volar, munosabatlar) investitsiya qilib,

kelajakda umuman davlatning iqtisodiy asosini tashkil etadigan bolalarning inson kapitaliga sarmoya kiritadilar.

Umuman olganda qobiliyatlarni va xususan ijodiy fikrlashni, shuningdek, ijodkorlikning mohiyatini o'rganish bilan xorijiy va mahalliy olimlarning ishlari bog'liq: J. P. Gilford, R. Sternberg, E. Torrens, 3. Freyd, B. G. Ananyev, V. N. Drujinin, M. M. Kashapova, N. S. Leytes, V. I. Panova, A. V. Petrovskiy, S. L. Rubishn-Teyn, B. G. Teplova, M. A. sovuq, V. D. Shadrikova, V. S. Yurkevich, M. G. Yaroshev-skogo va boshqalar.

Ijodiy fikrlashni belgilashda biz M. M. Kashapov, "fikrlashning ijodiy tabiati muammoni ko'rishni, yuzaga kelgan qarama-qarshilikni shakllantirish va hal qilishni, muammoni hal qilishning mumkin bo'lgan ijodiy yo'llarini tahlil qilish qobiliyatini, ulardan eng afzalini tanlashni o'z ichiga oladi" deb ta'kidlaydi [1, p.6].

Ta'lim jarayonida ijodiy fikrlashni shakllantirishdagi qiyinchiliklar uning tabiati, tuzilishi, ta'sir etuvchi omillari to'g'risida psixologik bilimlarning yagona tizimining yo'qligi bilan bog'liq. Umuman olganda, V. N. Drujinin ijodiy fikrlash, ijodkorlik faqat buning uchun qulay sharoitlar yaratilganda rivojlanadi, ulardan biri atrof-muhit: ta'lim maydoni va oilaviy tarbiyaning xususiyatlari.

Ota-ona munosabatlari, tarbiyaning o'zaro bog'liqligi bolalarning turli yosh guruhlariga nisbatan o'rganiladi: kichik maktab o'quvchilari, o'spirinlar, yigitlar. Shunday qilib, C. Yildiz, T. G. Yildiz maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy tafakkurining oiladagi psixologik muhitning o'ziga xos xususiyati bilan ota-onalarning ma'lumot darajasi bilan bog'liqligini o'rganib chiqdilar [2] va oilada yaxshi iqlimi bo'lgan bolalarda ijodkorlik ko'rsatkichlari yuqori ekanligini isbotladilar. Shuningdek, qizlarda ravonlik va ijodiy fikrlashni rivojlantirish ko'rsatkichlari o'g'il bolalarga qaraganda yuqori ekanligi aniqlandi va bolalarda ijodiy fikrlash qobiliyatining umumiy ko'rsatkichi oliy ma'lumotli otalari bo'lgan bolalar foydasiga farq qiladi. D. M. Jankowska va M. Karwowski oilaning ijtimoiy-iqtisodiy holatini va boshlang'ich maktab o'quvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirishda ota-onalarning rolini o'rganadilar va oilaning holati bolalarning ijodiy tafakkurining dastlabki (boshlang'ich) ko'rsatkichlariga ta'sir qilishini isbotlaydilar, ammo uning keyingi rivojlanishiga ta'sir qilmaydi [3].

O'rta maktab o'quvchilarining ijodiy tafakkuri va ota-onalarning xususiyatlari o'rtaidagi bog'liqlik J. Gralewski va D. M. Jankowska tomonidan o'rganilgan. Ularning natijalari shuni ko'rsatdiki, ota-onalarning o'spirinlarning mustaqilligi va avtonomiyasining etakchi rolini tan olish jihati bolalarning ijodiy samaradorligi va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan zaif, ammo ijobiy bog'liqdir [4]. W. M. Bart, B. Xokanson, I. Sahin, M. A. Abdelsamea shuningdek, o'rta va o'rta maktab o'quvchilarining yosh toifasini o'rganib, ijodiy fikrlash ko'rsatkichlari o'g'il bolalarda emas, balki qizlarda yuqori bo'ladi degan xulosaga kelishdi [5].

M. V. Glebova mahalliy o'qituvchilar va psixologlarning asarlari (E. L. Grigorenko, V. N. Drujinin, B. Kochubey, A. M. Matyushkin, D. V. Ushakov va boshqalar) oilaning bolalar ijodiyotini rivojlantirishga hal qiluvchi ta'siri haqida gapirishini ko'rsatadi. U

o'z ishida empirik tadqiqot natijalarini keltiradi, unda eng yuqori darajadagi ijodkorlik onalar bilan munosabatlarning ishonchli uslubiga ega bo'lgan o'spirinlar tomonidan namoyon bo'lishini ko'rish mumkin [6, p.223]. Bundan tashqari, muallif ota-onasi bilan taqqoslaganda, bolaning ijodkorligini rivojlantirishda buvilarning katta rolini aniqladi. "Bolalarni buvilar tomonidan tarbiyalash ularning o'zlarini ochiq va erkin ifoda etish qobiliyatini shakllantiradi, bu bolaning o'zini o'zi qadrlashini oshiradi, har narsada mustaqil ravishda tanlov qilishga imkon beradi, chunki buvilar nevaralarining istaklari va ehtiyojlarini bajonidil va to'liq qondiradilar" [6, 222-bet].

Shu bilan birga, M. O. Zubova va E. G. Surkova "oilaviy muhit ijodiy salohiyatni ro'yobga chiqarish darajasini oshiradi, ammo o'spirin yaqinlarining yordamiga kamroq ochiq va uning ichki dunyosiga e'tibor qaratadi" [7, p.58].

B. R. Livshits o'spirinlarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda oilaning katta ahamiyatini ta'kidlaydi, ammo faqat "erkinlik, qabul qilish, tushunish, haqiqatga asoslangan ota-ona va bola munosabatlarini uyg'unlashtirish" sharti bilan [8, 22-bet]. Muallifning ta'kidlashicha, oila sharoitida o'spirinning ijodkorligi va ijodini faqat "xavfsizlik, qadrsizlik, ixtiyoriylik, fikr-mulohazalar, faollik, o'zaro munosabatlarni dialogizatsiya qilish" sharoitida rivojlantirish mumkin [8, 23-bet].

Shunday qilib, nazariy va amaliy jihatdan qiziq bo'lgan muammoni quyidagi savol bilan ifodalash mumkin: "oila o'smirlarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qanday ta'sir qilishi mumkin?" Shu munosabat bilan biz tadqiqotning maqsadini belgilaymiz: o'spirinlarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda oilaning rolini aniqlash.

Maqsad kontekstida biz quyidagi tadqiqot vazifalarini ta'kidlaymiz: 1) ota-ona munosabatlarining o'spirinlarning ijodiy fikrlash ko'rsatkichlari bilan o'zaro bog'liqligini o'rnatish; 2) turli xil oilalarda tarbiyalangan o'spirinlarning ijodiy fikrlash xususiyatlarini aniqlash.

Tadqiqot usullari

E. P. Torrensning ijodkorlik testi; "oilaning kinetik chizmasi" proektsion texnikasi R. Berns, S. Kaufman; A. ya.Varga, V. V. Stolinning ota-ona munosabatlari so'rovnomasi; "oila haqida ma'lumot" ota-onalar uchun so'rovnoma. Ma'lumotlarni qayta ishlash usullari: g-Spearman mezonlari, B-Fisher mezonlari bo'yicha bir faktorli dispersiya tahlili, va Mann-Uitni mezonlari.

Tadqiqot bazasi: tadqiqot Yaroslavl viloyatining Pereslavl-Zalesskiy shahridagi O'rta maktab gimnaziyasida o'tkazildi, unda 10 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan 117 o'spirin, 5-9 sinflar ishtirok etdi. Shuningdek, 117 kishidan iborat o'smirlarning ota-onalaridan biri. Namunaning umumiy hajmi 234 kishini tashkil etadi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqotning birinchi bosqichida biz ota-ona munosabatlarining xususiyatlarini o'spirinlarning ijodiy fikrlash ko'rsatkichlari bilan o'zaro bog'liqligini tahlil qildik.

Shakl asosida. 1, shuni aytishimiz mumkinki, ota - ona munosabatlarining tarkibiy qismlarida ijodiy fikrlash darajasi bilan kuchli munosabatlarning ko'pligi bolaning "qabul qilinishi/rad etilishi", "hamkorlik" va bolaning muvaffaqiyatsizliklariga

munosabat (bundan tashqari, bolaning muvaffaqiyatsizliklariga munosabat ijodiy fikrlash ko'rsatkichlari bilan salbiy korrelyatsiyalar).

Xulosa chiqarishga nima imkon beradi: ota-onalar bolaning ishlari va rejalari bilan Qiziqadigan, u bilan teng bo'lishga harakat qiladigan, bolaning tashabbusi va mustaqilligini rag'batlantiradigan, unga ishonadigan va uning kuchlari va imkoniyatlariga ishonadigan oilalarda yuqori darajadagi ijodiy fikrlash rivojlanadi.

Olingan natijani talqin qilib, biz taxmin qilishimiz mumkinki, oila sharoitida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun qo'zg'atuvchi omil, aynan o'smirlik davrida, ota-onalar o'z hokimiyatiga bo'ysunishni talab qilmaydigan, shubhalarni rag'batlantiradigan va bolalarga xato qilishga imkon beradigan muhit bo'ladi [9].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kashapov M. M. psychology of creative thinking: textbook. Moscow: Limited Liability Company Scientific Publishing Center In-Fra-M, 2017. 436 p. DOI 10.12737 / 22371.

2. Yildiz S., Yildiz T. G. Investigation of the relationship between creative and scientific process skills of preschoolers [Electronic Resource] // Thinking Skills and Creativity. 2021. Vol. 39 (accessed: 01/15/2021); <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100795>

3. Yankovskaya D. M., Karwowski M. Family factors and the development of creative thinking [Electronic Resource] // Personality and Individual Differences. 2019. Vol. 142. Q. 202-206 (accessed: 01/15/2021); <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.07.030>

4. Gralevsky J., Yankovskaya D. M. Do parenting styles matter? Perceived dimensions of parenting Styles, Creative abilities and creative Self-beliefs in adolescents [Electronic Resource] // Thinking Skills and Creativity. 2020. Vol. 38. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1871187120301838> (accessed: 04/12/2021); <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100709>

5. Barth V. M., Hokanson B., Sahin I., Abdelsamea M. A. An investigation of the Gender Differences in Creative thinking Abilities Among 8th and 11th Grade Students [Electronic Resource] // Thinking Skills and Creativity. 2015. Vol. 17. Q. 17-24. Uri: <http://hdl.handle.net/20.500.12416/3726> (accessed: 03/22/2021); <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2015.03.003>

6. Glebova M. V. influence of environmental factors on the development of intelligence and creative abilities / / International Journal of Experimental Education. 2016. No. 4-2. pp. 220-223.

7. Zubova M. O., Surkova E. G. interrelation of the level and features of creativity in assessing the educational practice of parents in adolescents // scientific works of the Moscow University for the Humanities, 2014. No. 11. pp. 55-59.

8. Livshits B. R. the development of creativity of teenagers in a family studio: author. Dis. - how about this? Cand. - How about this? ped. - How about this? disciplines: 13.00.01. Voronezh, 2003. 24 seconds

9. Borgoyakova I. G. the role of the family in the development of creativity in children / / pedagogy of love: materials of the interregional scientific and practical conference "x Volkov ethnopedagogical readings", Gorno-Altaysk, April 28-30, 2016 Gorno-Altaysk: Rio Gagu, 2016. 2016. pp. 61-63.